

چگونه از خود دفاع کنیم

از خودم دفاع کردم. این ادعایی است که بسیاری از متهمان قتل وقتی پای میز محاکمه می‌روند، مطرح می‌کنند اما در اکثر قریب به اتفاق موارد، قضات این ادعا را نمی‌پذیرند.

شاپور اسماعیلیان، قاضی بازنشسته در گفت‌وگو با تپش بررسی کرد چگونه از خود دفاع کنیم

از خودم دفاع کردم. این ادعایی است که بسیاری از متهمان قتل وقتی پای میز محاکمه می‌روند، مطرح می‌کنند اما در اکثر قریب به اتفاق موارد، قضات این ادعا را نمی‌پذیرند. دفاع از خود یا به عبارت دیگر دفاع مشروع شرایط و ضوابطی دارد که در گفت‌وگو با شاپور اسماعیلیان، قاضی بازنشسته دادگستری به بررسی آن پرداخته‌ایم.

در قانون به چه عملی دفاع مشروع گفته می‌شود؟

دفاع مشروع در دوره های مختلف تاریخی وجود داشته و از قدیم الایام در حقوق جزا، موازین فقهی و حتی حقوق بین الملل مطرح بوده است. اصولاً جرم یعنی یک عمل ممنوعه جزایی و دفاع مشروع یکی از عوامل موجهه جرم است. برای مثال قانونگذار گفته است اگر کسی دیگری را از روی عمد بکشد، از موجبات قصاص خواهد بود. همین قانونگذار بنا بر مصالحی که فلسفه دفاع است، اجازه داده اگر کسی تحت شرایطی آدم بکشد، جرم محسوب نشود. درواقع قانونگذار از شخصی که از خودش دفاع کرده تا کشته نشود، حمایت کرده است. بنابراین اگر دفاع مشروع ثابت شود، عنصر قانونی جرم زایل می‌شود. موضوع دفاع مشروع متفاوت است و در چند جنبه می‌تواند مصداق داشته باشد. در قانون جدید مجازات اسلامی نیز مقوله دفاع مشروع با برخی تغییرات عبارتی جزئی آمده است. در مواد 156 و 157 قانون مجازات اسلامی جدید بر دفاع مشروع تاکید شده و قانونگذار در ماده 156 مقرر می‌دارد: «هرگاه فردی در مقام دفاع از نفس، عرض، ناموس، مال یا آزادی تن خود یا دیگری در برابر هرگونه تجاوز یا خطر فعلی یا قریب الوقوع با رعایت مراحل دفاع مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود، در صورت اجتماع شرایط مجازات نمی‌شود...» در این ماده قانونی موضوع دفاع مشخص و شامل نفس، عرض، ناموس، مال یا آزادی تن خود یا دیگری است. همچنین دفاع در برابر هرگونه تجاوز یا خطری که فعلیت یافته یا قریب الوقوع است مصداق پیدامی‌کند.

نکته مهم این است که با فرض وقوع حمله، دفاع چگونه باید باشد؟

اولین شرط دفاع این است که رفتار ارتكابی برای دفع تجاوز یا خطر ضرورت داشته باشد، اما در دفاع مشروع لازم نیست، وسیله مماثلت داشته باشد یعنی وسیله دفاع هم مانند مورد حمله باشد و بگوییم چون او با چاقو حمله کرده، شما هم فقط باید با چاقو دفاع می‌کردی و با چوب و اسلحه نمی‌شود. با این حال اگر خطر خیلی شدید است، فرد می‌تواند با سلاح گرم یا سرد به پای طرف مقابل بزند نه این که سریع او را بکشد. حال ممکن است مهاجم مثلاً با ساتور قصابی حمله کرده باشد طوری که معلوم باشد، قصد قتل دارد. در چنین حالتی فرد مدافع می‌تواند به قصد قتل هم دفاع کند، البته باید دیگر شرایط دفاع احراز شود.

زمانی که دفاع مشروع ثابت شود، آیا مجازاتی برای مرتکب آن در نظر گرفته می‌شود؟

دفاع مشروع یکی از عوامل موجهه جرم است؛ یعنی با تحقق شرایط دفاع مشروع درواقع عمل ارتكابی جرم محسوب نمی‌شود و وقتی جرم محسوب نشود، در دفاع از نفس، قصاص و دیه ساقط است، البته طبق تبصره سه ماده 156 قانون مجازات اسلامی این مطلب در مورد دفاع در مقابل تهاجم دیوانه مصداق ندارد و در چنین شرایطی دیه از بیت المال پرداخت می‌شود. اگر فردی در مقام دفاع مشروع مال دیگری را از بین ببرد، در چنین شرایطی هم از باب تخریب مجازات نمی‌شود و هم خسارت نمی‌پردازد.

دفاع مشروع فقط به موضوع قتل محدود نمی‌شود، به عنوان مثال فرد ممکن است بخواهد در برابر سارق از خودش دفاع کند. در این صورت قانون چه می‌گوید؟

در رویه قضایی ما مصداق های شایع دفاع مشروع را معمولاً در قتل یا مسائل ناموسی می‌بینیم، اما درباره سارق اگر بخواهد به صاحب مال حمله کند هم دفاع از نفس و هم دفاع از مال می‌تواند مطرح باشد و این به عمل نامشروع سارق بستگی دارد. من بندرت پرونده ای در دادسراها یا دادگاه ها دیده ام که فرضاً کسی در خیابان به دیگری حمله نامشروع و جراحی به او وارد کند و فرد مورد حمله هم از خودش دفاع و او هم جراحی به مهاجم وارد کند. البته در چنین شرایطی هم از نظر قانونی دفاع مشروع پذیرفته است هرچند اثباتش مشکل است، ولی در رسیدگی به این نوع پرونده ها، معمولاً رویکرد این است که به شخص می‌گویند شما چرا زدی؟ باید شکایت می‌کردی، حال آن که در صورت احراز شرایط باید دفاع مشروع را پذیرفت.

دفاع برحسب موضوع آن دارای محدوده خاصی است؟

دفاع تا حد دفع تجاوز یا خطر مجاز است، فرضاً اگر شخصی در مقام دفاع مشروع جراحی به مهاجم وارد کرد و حمله منتفی شد، مدافع نمی‌تواند دنبال او برود و صدمات دیگری به او وارد کند، چون حمله تمام شده است و بین دفاع و حمله باید

ضرورت یعنی تناسب و لزوم وجود داشته و بلافاصله باشد، چون فلسفه دفاع مشروع این است که قانونگذار و ضابط دادگستری نمی تواند به داد شخصی که مورد تهاجم غیرقانونی و ناحق قرار گرفته است، برسد. بنابراین حق طبیعی دفاع او احیا می شود. اصلا به همین دلیل به فرد اجازه داده شده است از خودش دفاع کند. بنابراین وقتی تهاجم و حمله رفع شد، دلیلی ندارد که شخص بخواهد یک دقیقه، یک ساعت یا یک روز بعد بگوید می خواهم از خودم دفاع کنم و به طرف مقابل صدمه بزند. در چنین حالتی عمل، مجرمانه و قابل رسیدگی است.

در قانون جدید و قانون قدیم تفاوت هایی در باره دفاع مشروع وجود دارد یا خیر؟

به نظر من تفاوت چندانی وجود ندارد، زیرا دفاع مشروع در نظام حقوقی کشور ما یک مقوله تاریخی، شرعی و قانونی است. البته تفاوت کمی در عبارات وجود دارد، مثلا در قانون جدید گفته شده است، رفتار ارتكابی برای دفع تجاوز و خطر ضرورت داشته باشد، در حالی که در قانون قبلی گفته شده بود به قدر لازم و متناسب باشد. در اینجا ضرورت و لزوم هر دو یک معنی را می دهد، اما در خصوص موارد سقوط دیه و قصاص، قانون جدید صراحت های لازم را دارد. قبلا این صراحت ها با استناد به فقه وجود داشت و اکنون در قانون ذکر شده است، اما در مجموع تفاوت چندانی ندارد.

معمولا در پرونده های منجر به قتل، شاهد طرح موضوع دفاع مشروع توسط متهمان هستیم. با توجه به گفته های شما آیا می توان گفت در درگیری های خیابانی هم ممکن است دفاع مشروع مصداق پیدا کند؟

بیشترین مصداق دفاع مشروع در همان درگیری های خیابانی است، چون در اغلب موارد دیده می شود شخصی مورد حمله بی جا قرار گرفته است. البته منظور دعوایی نیست که دو طرف یکدیگر را می زنند بلکه مقصود حالتی است که در آن ناگهان فردی به دیگری حمله می کند و به وی آسیب می رساند، ولی در رویه قضایی ما زیاد معمول نیست، قضات این گونه موارد را از باب دفاع بپذیرند. دفاع مشروع اغلب در قتل عمدی یا زنا مطرح می شود. اگر کسی در دعوی خیابانی به قصد دفاع به طرف مقابل صدمه بزند، چون توان اثبات ندارد، قضات این ادعا را نمی پذیرند و می گویند او زده بود اما شما می توانستی شکایت کنی تا مجازات شود. اگر شخصی بخواهد به دفاع مشروع متوسل شود، باید آن را اثبات کند. در تبصره دو ماده 156 قانون مجازات اسلامی جدید هم اشاره شده است: «هرگاه اصل دفاع محرز باشد، اما رعایت شرایط آن محرز نباشد، اثبات عدم رعایت شرایط دفاع به عهده مهاجم است.» این به معنی آن است که اگر اصل دفاع محرز و مشخص است و شخص خواسته از خودش دفاع کند، حالا این که آیا شرایط دفاع (مثلا ضرورت یا مستند بودن آن به قرائن معقول) وجود داشته یا خیر، مهاجم باید ثابت کند البته از این قضیه ممکن است سوء استفاده شود.

همان طور که گفتید دفاع مشروع شرایط زیادی دارد. اگر یکی از شرایط نباشد، موضوع دفاع مشروع رد می شود؟

قانون می گوید در صورت اجتماع شرایط فرد مجازات نمی شود و اجتماع هم به معنی جمع شدن شرایط است و اگر یکی از این شرایط وجود نداشته باشد، فرد نمی تواند از حق دفاع مشروع استفاده کند، زیرا اصل بر این است که هر کسی باید مسئول اعمال ارتكابی خودش باشد، چه برسد به این که عمل ارتكابی عنوان مجرمانه داشته باشد.

به هر حال دفاع مشروع پیچیدگی های زیادی دارد و شاید همه برداشت یکسانی از موضوع نداشته باشند. در این خصوص چه باید کرد؟

هرچند دفاع مشروع موضوعی است که در همه دانشکده های حقوق و مراجع علمی و فقهی مرتبط با حقوق معمولا تدریس می شود، ولی باید جزئیات آن به قضات و حقوقدانان آموزش داده شود و حتی از نظر اطلاع همگانی هم برای این که موضوع جنبه پیشگیرانه داشته و کسی که مهاجم است از موضوع مطلع باشد، باید در صدا و سیما برنامه هایی در این زمینه گنجانده بشود، زیرا این مساله از موارد شایع است و در دادگستری زیاد مطرح می شود، پس مردم باید اطلاع کافی داشته باشند که دفاع مشروع در ارتباط با جان، مال و ناموس و عرض افراد است. آنها باید بدانند غیر از مواردی که قانونگذار تصریح کرده، نمی توانند به دفاع استناد کنند و همچنین باید آگاه باشند در چه مواردی می توانند از خود دفاع کنند. (ضمیمه تپش) شاهد حلاج